

УДК 353:330.322

В. І. Любімов,
к. е. н., Чернігівський державний технологічний університет

СИСТЕМНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ СФЕРОЮ РЕГІОНУ

Проаналізовано інвестиційну сферу регіону за допомогою системних характеристик. Систематизовано причинно-наслідкові зв'язки перешкод процесу активізації інвестиційної діяльності в регіоні. Охарактеризовано інвестиційну сферу регіону з точки зору системних принципів цілісності й подільності.

The investment sphere of region is analysed by system descriptions. The copulas of obstacles of process of activation of investment activity are systematized in a region. The investment sphere of region is described from the point of view system principles of integrity and divisibility.

Ключові слова: державна політика, інвестиційна сфера, класифікація, регіон, розвиток, стратегічне управління.

ВСТУП

Виділимо основні обставини, що визначають необхідність застосування системного підходу до стратегічного управління інвестиціями в регіональний розвиток. По-перше, існує багатогранність визначень та класифікацій інвестицій, що ускладнює проблему їхнього комплексного дослідження. По-друге, законодавчо визнані цілі та національна стратегія інвестування сталого розвитку набувають специфічних рис на мезорівні відповідно до пріоритетів та соціально-економічних орієнтирів окремого регіону. По-третє, будь-яка діяльність, у тому числі інвестиційна, що сприяє зміні певної системи (у нашому випадку — еколого-соціо-економічної системи регіону), і сама повинна мати системні риси щодо власної структури та функціональних напрямів, тобто також бути системою.

Крім того, спостерігається потреба в регуляційних діях щодо врівноваження мотиваційних чинників суб'єктів інвестиційної діяльності: інвесторів (інвестиційного попиту) та власників (виробників) інвестиційного продукту (інвестиційної пропозиції). Область таких дій формує інвестиційну сферу регіону (ICP), визначення та дослідження якої потребує методології системного підходу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемі розвитку інвестиційної діяльності присвячені наукові праці багатьох вчених, таких як: А.Є. Ачкасов, І.О. Бланк, П.Т. Бубенко, Г.С. Волинський, М.С. Герасимчук, Г.В. Ковалевський, А.В. Крушевський, М.І. Крупка, Р.Р. Ларіна, І.В. Лисий, Т.В. Момот, М.М. Недашківський, А.А. Пересада, В.О. Поколенко, С.В. Покропивний, Я.А. Реки-тар, І.В. Сергієнко, Г.В. Стадник, О.М. Тищенко, В.І. Торкатюк, Л.С. Шевченко, О.Д. Шеремет та багато інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- проаналізувати інвестиційну сферу регіону за допомогою системних характеристик;
- систематизувати причинно-наслідкові зв'язки перешкод процесу активізації інвестиційної діяльності в регіоні;
- охарактеризувати інвестиційну сферу регіону з точки зору системних принципів цілісності й подільності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Специфіка методології системного підходу [2, с. 58] відзначається тим, що вона орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, які забезпечують цю цілісність, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і їхнє узагальнення. Ми вважаємо, що саме сприйняття суб'єктів інвестиційної сфери й відносин між ними як множини роздроблених, не зв'язаних системними цілями і нерегульованих самостійних суб'єктів господарювання є додатковим фактором гальмування ефективних ринкових перетворень у регіонах.

Слід зауважити, що регіональна інвестиційна сфера в період централізованого управління країною була не стільки системою, скільки підсистемою, елементи якої функціонували на основі внутрішніх і зовнішніх зв'язків, насамперед, організаційно-технологічного характеру. Жорсткі вертикальні й горизонтальні зв'язки, які відрізнялися контрольними цифрами щодо розвитку економіки і будівництва, розподіл переважно централізованих капітальних вкладень, основних матеріальних ресурсів сформували інвестиційну сферу економіки країни як єдину систему, яка позбавила стимулів до саморозвитку регіону і країну в цілому.

Завданням регіональної структурно-інвестиційної політики на сучасному етапі розвитку України є перехід з макроструктурного рівня на мікроструктурний. Місцеві органи влади і управління, поєднуючи зусилля підприємств і організацій, інвестиційних фондів і населення, стають основними інвесторами на своїй території: уже сьогодні до 80 % інвестицій в основний капітал здійснюються за рахунок коштів регіональних підприємств, організацій та коштів місцевих бюджетів. Для порівняння: в умовах командно-адміністративної системи частка цих джерел не перевищувала 40 % [1, с. 89]. Таким чином, зберігаються і зростають можливості не тільки підтримки, але й нарощування інвестиційної активності та поповнення інвестиційних ресурсів у регіонах.

У цій ситуації саме системний підхід дозволить, на нашу думку, домогтися цілісності як у вивченні самої інвестиційної сфери, так і в прийнятті обґрунтованих рішень сто-

совно стратегії управління інвестиціями в регіональний розвиток.

Спробуємо описати інвестиційну сферу регіону за допомогою системних характеристик. Загальна характеристика ІСР може бути з'ясована за допомогою віднесення її до того чи іншого класу систем, основними з яких у теорії систем є такі [3, с. 8; 4, с. 12; 5, с. 6].

1. Великі системи — системи, що не можуть розглядатися інакше, ніж сукупність апріорно виділених підсистем. На нашу думку, кількість суб'єктів інвестиційної діяльності та різноплановість їхніх функцій дають підстави розглядати інвестиційну сферу регіону як велику систему.

2. Складні системи — це системи, побудовані для вирішення багатоцільового завдання; системи, що відбивають різні, непорівнянні аспекти характеристики об'єкта; системи, що включають взаємозалежний комплекс різних моделей.

3. Динамічні системи. Системи часто змінюються і в таких випадках мають розглядатися як динамічні. На відміну від детермінованих систем, яким притаманна тільки одна поведінка змін, такі системи, як соціально-економічні, мають множинну усіялжину поведінок.

4. Кібернетичні, або керуючі, системи — це один із класів систем, за допомогою яких досліджуються процеси управління в технічних, біологічних і соціальних системах. Суб'єкти інвестиційної діяльності та їхні взаємозв'язки є підсистемою керованою.

5. Цілеспрямовані системи. У реальній дійсності можна розрізнити три класи об'єктів щодо цілепокладання. Вони в наукових дослідженнях трактуються як системи, що не мають цілей (наприклад, явища природи); системи, що мають постійні цілі, закладені в їхні конструкції (різні типи автоматичних машин), та такі, що здатні формувати і змінювати цілі в процесі пристосування до середовища і розвитку (усі соціально-економічні системи).

Таким чином, з огляду на викладене вище інвестиційна сфера регіону може бути охарактеризована як велика, складна, динамічна та імовірна система з вираженою ознакою цілеспрямованості, що має властивості керованості (кібернетична). Широта і складність максимально повного охоплення питань розробки інвестиційної стратегії розвитку екологосоціоекономічних систем регіонів орієнтує дослідження на системне розкриття та вирішення такої комплексної проблеми в рамках системного підходу.

Слід зазначити, що системний підхід не існує у вигляді строгої методологічної концепції: він виконує свої евристичні функції, залишаючись не дуже жорстко зв'язаною сукупністю пізнавальних принципів, основний зміст яких полягає у відповідній орієнтації конкретних досліджень. Ця орієнтація здійснюється подвійно. По-перше, змістовні принципи системного підходу дозволяють фіксувати недостатність старих, традиційних предметів вивчення для постановки і вирішення нових задач. По-друге, його поняття й принципи істотно допомагають визначити нові предмети вивчення, задаючи структурні й типологічні характеристики цих предметів і таким чином сприяючи формуванню конструктивних дослідних програм.

Орловська Ю.В. наводить низку системних принципів [5, с. 4], серед яких: цілісність, подільність (структурованість), ізольованість та відносність ізольованості, ідентифікованість, різноманітність, ієрархічність, зв'язок системи із середовищем, спостережність та інші. Для дослідження інвестиційної сфери регіону ми скористалися декількома, на нашу думку, основними принципами системного підходу: 1) принципом цілісності: комплекс об'єктів, що розглядаються як система, яка б не була їхня природа, являє собою певну єдність, цілісність, що має загальні властивості й поведінку; 2) принципом структурованості (по-

дільності) — можливість опису системи через встановлення структури, тобто мережі зв'язків і відношень системи; зумовленість поведінки системи не стільки поведінкою її окремих елементів, скільки властивостями її структури; 3) принципом ієрархічності — кожен компонент системи, у свою чергу, може розглядатися тільки як система, а досліджувана в даному випадку система являє собою один з компонентів більш широкої системи; 4) принципом взаємозалежності системи і середовища — система формує і виявляє свої властивості в процесі взаємодії із середовищем, будучи при цьому провідним активним компонентом взаємодії.

Здійснено дослідження інвестиційної сфери регіону, використовуючи основні системні принципи. Якщо взяти до уваги таку очевидну обставину, що будь-яка система не тільки існує, але й діє, то виявиться, що аналіз навіть простих об'єктів вимагає застосування поняття складної системи, тому що при цьому користуються двома комплексами понять, двома "мовами" [5, с. 7]. З одного боку, досліджується функція системи — усе, що система робить, може робити, має робити, а з іншого — схема системи, тобто сукупність елементів, що беруть участь у реалізації функції системи, і методи, за допомогою яких система здійснює свої дії.

З цього погляду нам здається обгрунтованим об'єднання принципів цілісності (функціональності) й подільності (структурованості) у єдиний двоаспектний інструмент дослідження інвестиційної сфери регіону. Такий інструмент дослідження вирішує два типи завдань: аналіз — за заданою схемою знайти реалізовану нею функцію; синтез — за заданою функцією знайти схему, що її реалізує. Задачі як дослідження, так і проектування спочатку формулюються в найзагальнішому вигляді, з великим ступенем невизначеності, що пов'язано з відсутністю інформації як про те, що досліджуваний об'єкт робить (які функції системи), так і про те, яким чином це здійснюється (які схеми реалізують ці функції). Тому на практиці процес пізнання і реалізації отриманих знань для поліпшення чи створення нових речей, методів завжди являє собою складну послідовність операцій аналізу і синтезу, що переплітаються, причому багаторазово повторювану.

Використовуючи ці функціонально-структурні підходи системного аналізу, охарактеризуємо інвестиційну сферу регіону з точки зору системних принципів цілісності й подільності.

Як функцію інвестиційної сфери ми виділяємо реалізацію інвестиційної політики регіону щодо пропорцій відтворення підсистем ЕСЕС регіону та збалансованого розвитку внутрішньорегіональних адміністративно-територіальних одиниць. Як структурні одиниці (загальної схеми) та локальні функціональні зв'язки ІСР ми можемо визначити такі. По-перше, це інвестори, що виступають у ролі кредиторів, замовників, покупців і т.д.

По-друге, інституціональні ринкові структури, що забезпечують перетворення інвестицій в основний капітал на виробничій і товарній стадіях їхнього обігу (комерційні банки, кредитні організації, ріелтерські контори тощо).

По-третє, будівельно-монтажні організації, що перетворюють інвестиційні ресурси в об'єкти основного капіталу.

Четверта складова — інноваційні організації, у яких здійснюється науково-технічні розробки з метою їхнього подальшого використання в процесі створення основного капіталу (науково-дослідні інститути, проектно-конструкторські організації, дослідно-експериментальні виробництва, проектно-дослідні організації).

П'ята — проектувальники, що виконують функцію розробки архітектурної, будівельної, технологічної і кошторисної документації.

Шоста складова — виробники інвестиційних ресурсів (будівельних матеріалів, виробів і конструкцій, будівельних машин і механізмів, технологічного, енергетичного й іншого устаткування).

Сьома — логістичні фірми, що забезпечують наповнення товаропровідної мережі й доведення товарів і послуг до суб'єктів інвестиційної діяльності.

Восьмою структурною складовою є транспортні організації, що виконують функції транспортування матеріально-технічних ресурсів.

Дев'ята складова — об'єкти фінансової інфраструктури (фондові біржі та ін.), що обслуговують інвестиційний ринок регіону.

Ринок фінансових активів обслуговує ринок капітальних вкладень, підвищуючи його ефективність за рахунок легкого управління фактором "час — ризик": інвестиційний цикл фінансових активів, на відміну від технологічно й організаційно жорсткого інвестиційно-будівельного циклу, є гнучким, він легко реагує на кон'юнктуру фондового ринку. Інвестиційний цикл, що являє собою період від моменту ухвалення рішення з інвестування до моменту продажу фінансових активів, може бути досить короткотерміновим, а самі фінансові активи — потенційно дохідними і ліквідними. Саме тому інституціональні структури, що забезпечують роботу ринку фінансових активів регіону, ми також вважаємо за необхідне включити в структуру інвестиційної сфери регіону.

Дослідження ІСР за допомогою взаємодоповнювальних принципів структурованості (подільності) та цілісності (функціональності) дозволяє нам дати більш комплексне визначення інвестиційної сфери регіону як сфери врегульованих дій суб'єктів інвестиційної діяльності з приводу акумуляції інвестиційних ресурсів та їхнього вкладення у стратегічні напрями визначеного типу розвитку регіону.

У агрегованому вигляді підприємства, організації та різноманітні інституціональні одиниці (суб'єкти) інвестиційної діяльності разом з елементами та механізмами її регіонального управління утворюють структурно-функціональну схему інвестиційної сфери регіону як системи інвестиційного забезпечення регіонального розвитку. Нами виділені три основні складові (підсистеми) інвестиційної сфери регіону: підсистема створення інвестиційної продукції (ПСІП); підсистема формування інвестиційного ресурсу (ПФІР) та підсистема управління та регулювання інвестиційною діяльністю (ПУРІД).

Підсистему створення інвестиційної продукції утворюють підрядні будівельні та монтажні підприємства, проектні організації, постачальники (виробники) устаткування, підприємства забезпечення інноваційно-інформаційним продуктом, науково-технічною продукцією. До підсистеми формування інвестиційного ресурсу ми відносимо інвесторів-замовників, фінансово-кредитну підсистему обігу фінансового капіталу (грошового, позикового і фінансових забор'язань різних видів) та підсистему реалізації майнових прав суб'єктів інвестиційної діяльності. ПУРІД складається з спеціалізованих підрозділів регіональних органів державного управління та місцевого самоврядування, що розробляють та впроваджують організаційно-економічні механізми регулювання інвестиційних процесів у регіоні.

Розглянемо інвестиційну сферу регіону з точки зору другої пари взаємодоповнювальних принципів системного підходу — принципу ієрархічності та принципу взаємозалежності системи та середовища. Очевидно, що ефективність інвестиційної сфери регіону є інтегральним показником всіх її підсистем та елементів у внутрішньорегіональному розрізі (підприємств, організацій, інституціональних одиниць районів і міст області). У свою чергу, сумарна ефективність регіональних систем ІСР зумовлює загальнонаціональний результат інвестиційної сфери України та

його макроекономічний ефект. Ефективність інвестиційної сфери ми оцінюємо як масу інвестицій (обсяг інвестиційного ресурсу) та їхню реалізацію в інвестиційний продукт (обсяг введених в експлуатацію потужностей та житла).

Вкрай важливим є поєднання положень регіональної політики держави з пошуком ефективних внутрішніх, специфічних для окремих груп районів області важелів зростання величини й ефективності інвестицій. Мова повинна йти про "стратегічну інвестиційну ініціативу" задля блага окремого регіону та країни в цілому. У такому підході до стратегічних перспектив ІСР ми вбачаємо конструктивність системного принципу ієрархічності.

Що стосується системного принципу взаємозалежності системи і середовища, то тут слід наголосити на такому. Інвестиційна сфера регіону, її взаємодія із зовнішнім середовищем у перехідному періоді визначається наявністю розглянутої трансформаційної кризи, яка вразила всі регіони України та вплинула на процеси інвестиційного забезпечення їхнього розвитку. Як наслідок, об'єктивним явищем національного і регіонального розвитку є інвестиційна криза. Розуміння причинно-наслідкових зв'язків факторів трансформаційної кризи, що призвели до "обміління" інвестиційних джерел відтворення ЕСЕС, дає методологічну основу розробки та підпорядкування (узгодження) комплексу основних заходів щодо активізації інвестиційних процесів у регіоні та їхнього спрямування на реалізацію концепції сталого розвитку регіону.

ВИСНОВКИ

Таким чином, застосування взаємодоповнювальних системних принципів у дослідженні ІСР дало змогу отримати такі методологічні результати:

1) застосування принципів цілісності та подільності — визначити основні підсистеми ІСР та резерви отримання синергічного ефекту від їхньої узгодженої діяльності, тобто сформувати структурно-функціональну основу процесу управління інвестиційним забезпеченням регіонального розвитку;

2) застосування принципів ієрархічності та взаємозалежності системи і середовища — визначити як загальний перелік проблем активізації інвестиційних процесів в регіоні України, так і їхню більшу асиметрію (диференціацію) на нижчому адміністративно-територіальному рівні (рівні районів адміністративної області).

Подібний методологічний підхід стає підґрунтям таких методичних заходів: по-перше, визначення концептуальних заходів стратегічного інвестиційного менеджменту (його цілей та завдань); по-друге, формування на базі концептуальних заходів специфічних інвестиційних стратегій для окремих груп районів адміністративної області.

Література:

1. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія. — К.: ВО "Батьківщина", 2001. — 300 с.
2. Виханский О.С. Стратегическое управление: учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Гардарики, 1999. — 296 с.
3. Волошин В.В., Трегобчук В.М. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України // Регіональна економіка. — 2002. — № 1. — С. 7—21.
4. Долішній М., Мошенець О. Ринкові механізми регіонального управління // Регіональна економіка. — 2001. — С. 7—17.
5. Орловская Ю.В. Управление инвестиционным процессом как фактор экономического развития // Экономика: проблемы теории та практики. — Дніпропетровськ: ДНУ. — 2005. — Випуск 51. — С. 3—8.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2010 р.